

A hazai takarékszövetkezeti szektor szerepe a vidék finanszírozásában

A szövetkezeti hitelintézetek szerepének felértékelődése és a válság

A hazai forrásból történő önfinanszírozás és a külföldi finanszírozás kérdései végigkísérték a modern magyar bankszektor elmúlt 170 éves fejlődését (Gál 2005, 2010b). A 2007 óta tartó globális pénzügyi válság újra felvetette ezt a kérdést, ami a gazdasági modernizáció eddigi modelljének újragondolását is megköveteli. Az önfinanszírozás növelésének kényszere a nemzeti, illetve a helyi banki struktúrák megerősítésének irányába mutat. A válság nyomán egész Európában felértékelődnek a nemzeti, illetve a helyi, regionális kötődésű pénzügyi struktúrák (Gál 2010a). Ma már vezető pénzügyi szakemberek¹ is a helyi beágyazottságú pénzügyi struktúrák hiányával, illetve fejletlenségével magyarázzák a kelet- és közép-európai pénzügyi szektorok gyengeségét és a pénzügyi piacaik sérülékenységét. A szövetkezeti bankrendszer decentralizáltsága ebből a szempontból hatalmas versenyelőnyt jelenthet a lokális bankpiacokon.

A szövetkezeti mozgalom mindig a válságperiódusokban vált tömegmozgalommá, amikor a meglévő piaci intézmények kudarcot vallanak, az egyének igényeit nem tudják kiszolgálni. Ilyen volt Európában a szövetkezeti pénzügyi intézményülésének korszaka a 19. század derekán. Akkor és a mostani válság során is a pénzügyi központoknak nem maradt erejük a perifériákon található helyi, regionális gazdaságok finanszírozására (Gál 2010b).

A 19. század közepe óta az európai és hazai közösségek fejlesztésére önkéntes alapon, alulról létrehozott szövetkezeti hitelintézetek kritikus szerepet töltenek be a vidéki lakosság és vállalkozások pénzügyi szolgáltatásokkal való ellátásában. Ezek a szövetkezetek tevékenységükkel nem csak a pénzügyi esélyegyenlőség megteremtéséhez és a vidék felzárkóztatásához járulnak hozzá, hanem egyedülálló tulajdonosi és vállalatirányítási struktúrájukon keresztül stabil, kiszámítható és fenntartható banki üzletviteli rendszert kínálnak, ami kiállta a 2008-ban kezdődő gazdasági válság próbáját (CEPS 2010).

A 19. századi gyökerekkel rendelkező szövetkezeti banki modell eredetileg Európában kristályosodott ki, napjainkban pedig a világ 97 országában mintegy 54 ezer szövetkezeti bank működik, amelyek 2007-ben 186 millió tagot számláltak, s mintegy 1200 milliárd dollárnyi eszközt kezeltek² (ICBA 2008). A szövetkezeti bankok jelentős bankpiaci részesedéssel bírnak, és hagyományos szerepüknek megfelelően több nyugat-európai országban kiemelkedő szerepet játszanak a kis- és középvállalkozások finanszí-

¹ Lásd Thomas Mirow, az EBRD elnökének nyilatkozata a *Financial Times* 2010. május 14-i számában a kelet-közép-európai régió igen lassú kilábalásának okairól.

² Az Európai Unióban működő 4200 szövetkezeti bank 63 ezer fiókkal, mintegy 50 milliós taglétszámmal és 750 ezer alkalmazottal összesen 160 millió lakossági és vállalati ügyfelet szolgál ki, átlagosan 20%-os részesedéssel rendelkezik a betétek piacán (Wyman 2008, EACB 2010a).

rozásában, a lakossági hitelezésben és betétgyűjtésben. Térségi, helyi elkötelezettségük megőrzése mellett nemzeti nagyvállalattá fejlődtek, és a nemzetközi piacokra is kiléptek a legnagyobb szövetkezeti hitelintézetek. Európa fejlettebb pénzügyi piacú országaiban (Hollandia, Franciaország, Olaszország, Németország stb.) a szövetkezeti bankszektor piaci részesedése 30–40% közötti. Néhány szövetkezeti erénybank (Rabobank, Raiffeisen, Credit Agricole) nemzetközi piaci szereplővé vált. A szövetkezeti bankok emellett élen járnak az alapvető pénzügyi szolgáltatások elterjesztésében és a közösség fejlesztését célul kitűző programokban a fejlődő világban is.

Az elmúlt évtizedek pénzügyi globalizációhoz kötődő deregulációs és integrálódási tendenciái bizonyos mértékben a nagy nemzetközi hálózatokat működtető univerzális pénzintézetek piaci pozícióit erősítették, a csak nemzeti piacon működő, jobbára helyi és regionális beágyazottságú pénzintézetek pedig háttérbe szorultak a globális versenyben. Ugyanakkor azokban az országokban, ahol a szövetkezeti, illetve más, területileg beágyazódott pénzintézetek (például Németországban a Landesbanken és Sparkassen) szerepe hagyományosan erős, sikeresen megőrizték meghatározó részesedésüket és ügyfélkörüket a retail bankpiacon (Gärtner 2009). Az elmúlt évtizedekben a szabályozó hatóságok és törvényhozók sem preferálták a szövetkezeti bankokat, „másodrendű” szervezeti modellként kezelték őket a részvénytársasági bankokkal szemben, és gyakran piaci, illetve versenyszempontú kritikákat fogalmaztak meg. A pénzügyi válság következtében azonban újra felértékelődött a „reálgazdaság” iránti elkötelezettségű, helyi, regionális kötődésű, illetve a tradicionális banki üzletágakra koncentrááló bankok, mindenképp a szövetkezeti hitelintézetek szerepe.³ A szövetkezeti bankszektor konzervatív kockázatkezelésével, hosszú távra tervező szemléletével nemcsak a tagok és az ügyfelek közötti bizalmat erősítette tovább, hanem most minden korábbinál jobb a lehetőség az új ügyfelek bizalmának a megszerzésére.

A válság nemcsak a szövetkezeti modell stabilitását, illetve növekvő teljesítményeit mutatta meg, de felértékelte a hosszú távú stratégiai szemléletre építő felelős szövetkezeti bankmodellt a kockázatosnak bizonyuló (erkölcsi kockázatot is hordozó) és az ellenőrzési-szabályozási folyamatban jelentős aszimmetriát és ügynökproblémát hordozó kereskedelmi/befektetési banki modellel szemben (Fonteyne 2007).

A szövetkezeti üzleti modell mellett, hogy mindig bátran épített tradícióira, bőven merített a kereskedelmi bankok gyakorlatából, de folyamatosan szem előtt tartotta a szövetkezeti alapelveit. Habár piaci súlyukat tekintve a magyarországi takarékszövetkezetek kisebb jelentőséggel bírnak a közgazdasági kutatások terén, de a gazdaságpolitikában is indokolatlanul kevés figyelmet kaptak (Kiss 2000, 2008, 2009, Gál 2000). A kereskedelmi bankokkal szemben a hazai tulajdonú, helyileg beágyazott takarékszövetkezeti szektor az elmúlt 20 év kormányzati gazdaságpolitikájának mostohagyereke maradt. A rendszerváltást követő első hazai bankválságban védtelenül maradó takarékokat az állam az intézményvédelmi alap (OTIVA) létrehozásával és az erénybankként funkcionáló Takarékbank megerősítésével segítette. Ezt követően azonban a szektor magára maradt a kereskedelmi bankokkal folytatott egyenlőtlen piaci versenyben, amelyben összességében megtartotta 4–6%-os piaci részesedését (Kiss 2004, 2011).

³ A szövetkezeti szektorban a menedzsmen/tulajdonos, illetve a tulajdonos/hitelfeltevő közötti ügynökproblémát jelentősen csökkenti, hogy tulajdonosok/tagok is, akik jelentős részben megtakarítók (betétesek) is egyben.

A magyar takarékszövetkezetek azonban jelentős lehetőségek előtt állnak. A szektor múltbeli tradíciója, növekedési lehetősége és szerepvállalása a jövő fejlesztéseinek finanszírozásban, illetve a törekvés a hazai banktulajdon arányának növelésében stratégiai szerepet kínál a szektor szereplőinek. A kereskedelmi bankok válság okozta nehézségei, jelentősen lecsökkent hitelezési aktivitásuk felértékeli a takarékszövetkezeti szektor állami segítséggel történő megerősítését és hitelezési tevékenységének bővítését. A magyar bankrendszer régiós társaival ellentétben nem tért magához, a vállalati hitelezés drasztikus szűkülése – az MNB legfrissebb tanulmánya szerint – a hazai GDP 1–1,5%-os csökkenéséhez vezetett. A döntően külföldi tulajdonban álló, a hazai bankpiac 95%-át elfoglaló kereskedelmi bankszektor összehúzóódását (hitelezésének drasztikus visszafogását, mérlegfőösszegének csökkenését) a hitelezési veszteségek, a bankadók, a végtörlesztés mellett a forráshiányt az elmúlt másfél évben a külföldi források egyharmadát kitevő profitkivonás is tovább erősíti. Az anyabankok az eurózónában szigorodó szabályozási feltételek, illetve a magyar leányaik alacsony jövedelemtermelő képessége miatt is szűkítik a Magyarországra irányított forrásaikat, s emellett óriási a szektorból a profitkiáramlás (MNB 2012).

Ebben a kereskedelmi banki visszavonulásban sokan – racionális megfontolásból – komoly szerepet szánnak a takarékszövetkezeti szektornak. A szektor hitel/betét mutatója kevesebb, mint a fele (2007-ben 49%, 2011-ben 53%) a kereskedelmi bankszektornak, ami azt is mutatja, hogy a takarékszektor jelentős ki nem helyezett forrástartalékokkal rendelkezik. Másrészt a takarékszövetkezetek nemcsak megmenekültek a svájci frankos hitelezés veszteségeitől, de mint nemzeti tulajdonú pénzügyi szegmens, tőkehelyzetük megerősödését is a kormányzattól várhatják, amely a szektor ernyőbankjában, a Takarékbankban állami tulajdonrészt vásárol a német tulajdon kivásárlásával. A takarékszövetkezetek helyzetét is nehezíti – bár még jelentős forrástartalékokkal jelentkeznek – a lakosság csökkenő megtakarítási képessége, ami a takarékok fő működési területének számító vidéki térségekben még alacsonyabb.

Jelen tanulmányban azt vizsgálom, hogy Magyarországon a takarékszövetkezeti szektor összeteljesítménye alapján mennyire képes válaszokat adni a magyar bankszektort sújtó kihívásokra. Egyfelől a kérdés az, hogy a takarékszövetkezeti szektor ellátja-e alapfunkcióját, vagyis a lakossági, a vállalati és az önkormányzati szektor hitelezését földrajzi működési területén, azaz erősebb helyi, térségi beágyazottsága miatt valójában a vidék bankjainak tekinthetők-e a szövetkezetek. Másfelől pedig az, hogy a takarékszövetkezetek alkalmasak-e arra, hogy erőteljesebb „bankszerű” integrációval országosan is nagyobb szerepet vállaljanak a kis- és középvállalkozások, valamint az agrárium finanszírozásában, illetve az uniós fejlesztési források közvetítésében. Az első részben röviden összefoglalom a szövetkezeti hitelintézetek és a helyi gazdaságfejlesztés kapcsolatára vonatkozó elméleteket, majd elhelyezem a takarékszövetkezeti szektort a magyar hitelintézeti rendszeren belül, a szövetkezeti hálózat térszerkezeti aspektusait kiemelve. A tanulmány harmadik része bizonyos teljesítménymutatókon, illetve hitelezési indikátorokon keresztül azt vizsgálja, hogy a takarékszövetkezetek hitelezési aktivitása, forrásgyűjtési és kihelyezési preferenciái alkalmassá teszik-e a szektort a vidék finanszírozására.

A szövetkezeti hitelintézetek szerepe a helyi gazdaság finanszírozásában

A szakirodalom szerint a decentralizáltan szerveződő és helyi beágyazottságú szövetkezeti hitelintézetek a tőke és pénzpiaci koncentráció ellen ható intézményi szerveződések azáltal, hogy alapvetően nemzeti, helyi és regionális kötődésű pénzügyi struktúrák, amelyek tevékenységükkel nemcsak a vidéki térségek felzárkóztatásához járultak hozzá, de erősítik a periférikus régiók megtakarítási hajlandóságát és önffinanszírozó képességét. A szövetkezeti bankrendszer decentralizáltsága ebből a szempontból hatalmas versenyelőnyt jelenthet a lokális bankpiacokon (Gál 2010a, 695, 722).

A szövetkezeti bankok ideáltipikus rendszerében nincs profitkényszer, csak profitelvárás, ami a hosszú távú (közösségi) célok szem előtt tartását is jelenti az üzleti célok kizárólagossága (profitkényszer) helyett. A szövetkezeti szektor a tradicionális *originate to hold* modell a helyben gyűjtött források bázisán a helyben kihelyezett prudenciális (tőketartalék képzésén alapuló) hitelezésen alapulva folytatja tevékenységét jelenleg is, de a versenypiacokon való működés a szövetkezetek esetében is megköveteli a magas működési hatékonyságot, a jövedelmezőség javítását és a hatékony kockázatkezelést. Ugyanakkor ezek mellett az értékteremtés szempontjai, azaz a tagok és a közösség számára teremtett értékek is fontosak (Fonteyne 2007).

A helyi bankok gazdaságfejlesztő szerepét hangsúlyozó megközelítések (CEPS 2010, Porteous 1995) egy része a helyi erőforrások és a helyileg beágyazott intézmények szerepét meghatározónak tartják a helyi gazdaság fejlődésében, a regionális növekedésben, a tőkeforrások régióból – országos bankok fiókhálózatain keresztül – történő kiszivattyúzásaának megakadályozásában (Gál 2000, Gál et al. 2002).

A szakirodalom külön hangsúlyozza a lokálisan beágyazott szövetkezeti bankrendszer kiemelkedő szerepét a kapcsolati bankolásban (*relationship banking*), illetve ennek előnyét a helyi hitelezésben (Sharpe 1990, Ferri–Messori 2000, Guiso et al. 2004). Az erősödő verseny következtében a regionális piacokra belépő kereskedelmi bankok lokális nyereségessége lecsökkent a helyi szövetkezeti bankokhoz képest, ami sok helyi bank számára további fejlődési potenciált biztosít (Hauswald–Marquez 2000). Ez utóbbiak építhetnek a meglévő helyismeretükre és helyi kapcsolatrendszerükre (*relationship banking*), lehetőséget teremtve a „házi banki” funkciók ellátására. A földrajzi közelségből és a helyi döntéshozatalból fakadnak e bankok információs előnyei, amelyek az ügyfélkiválasztásban, az adóminősítésben és hitelszerződések ellenőrzésben, az összefonódásokon alapuló (szerződéses) kapcsolatokban és kölcsönösségi kontrolban, illetve az adókötelezettségek nagyobb társadalmi ellenőrzésében figyelhetők meg. Mindez jelentős előnyhöz juttatja a szövetkezeti bankokat az információs aszimmetria csökkentésében. A kereskedelmi bankok esetében gyakoribb a bankfiók és a bankközpont térbeli szétválása, a két egység közötti nagyobb távolság miatt az információs aszimmetria távolságarányosan nő. Ez az információgyűjtés helyétől távoli, centralizált hiteldöntésekben okozhat problémát (Gál 2012). A hitelkihelyezésen kívül a helyi beágyazottság a betétgyűjtésben is képes előnyhöz juttatni a szövetkezeti bankokat. A nagyobb betétállomány nemcsak nagyobb jövedelmezőséget jelent, ugyanakkor ezen a forrásbázison a szövetkezeti bank nagyobb hitelezési aktivitást folytathat.

Burger (2012) magyarországi vizsgálatai azonban a takarékszövetkezetek menedzsment-tulajdonosai és a „mesterségesen” lecsökkentett számú tagság közötti kapcsolatok

lazulására, a jogi szabályozás hiányosságaira, illetve a tagság és a szövetkezet közötti funkcionális távolság (Alessandrini et al. 2009) megnövekedésére figyelmeztetnek, ami aláássa a szövetkezeti intézetek versenyelőnyét a kereskedelmi bankokkal szemben.

A piacok térbeli szegmentáltságából adódóan a régiókban működő bankok (akár helyi, illetve fiókhálózatok) szerepe meghatározó a helyi szereplők pénzügyi elzártságának oldásában (Porteous 1995). A pénzügyi központoktól való nagyobb távolságból fakadó információs és tranzakciós költségek nem teszik lehetővé – elsősorban a kis- és középvállalkozások számára – e központok piacaihoz való közvetlen hozzáférésüket. A helyben működő bankok így a legfőbb (sokszor az egyetlen) csatornaként szolgálnak a kkv-k pénzügyi szükségleteinek kielégítésében.

A kereskedelmi banki dominanciájú duális bankrendszerek erősítik a pénzügyi kirekesztés (*financial exclusion*) folyamatát, azaz bizonyos társadalmi csoportoknak (társadalmi kirekesztés), illetve térségeknek (rurális perifériák, kistelepülések) a pénzügyi szolgáltatásokból való kizárását (Alessandrini–Zazzaro 2009, Dymski 2005, Gál 2005).

A Hakenes és társai (2009) által végzett németországi vizsgálatok szoros kapcsolatot találtak a szövetkezeti/takarékbankok aktivitása és a regionális növekedést indukáló kkv-hitelezés között, ez a kapcsolat a fejletlenebb régiókban erősebb volt. Ugyancsak a hitelezési aktivitásban megmutató területi különbségeket igazolta Ferri és Messori (2000), vizsgálatuk szerint a helyi szövetkezeti bankok helyi hitelezési aktivitását jelentősen befolyásolja az adott térség üzleti környezete. A hátrányosabb térségekben a helyi bankok kisebb aktivitást mutatnak.

Berger és Udell (1995) vizsgálatai igazolták, hogy a nagyobb bankok kevésbé érdekeltek a kockázatosabb kisvállalati hitelezésben. Habár Magyarországon a bankszektor az ezredfordulót követően nyitott a kkv-k irányába, lemaradásuk továbbra is jelentős. A külföldi bankok dominanciájával jellemezhető duális bankrendszerű országokban, ahol a hazai tulajdonú helyi (nem országos hálózatú) bankok piaci súlya kicsi, és a külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi bankok dominanciája meghatározó, a kereskedelmi bankok arányaiban kevesebbet hiteleznek a kkv-szektorban.

A takarékszövetkezetek intézményi integráció nélkül kevésbé alkalmasak a kockázatok földrajzi és szektorok közötti megosztására, mivel működési területük szűkebb, illetve helyhez kötöttebb. Ezért az integráció központi intézményeinek (ernyőbank, intézményvédelmi alap) szerepe kockázatkezelés szempontjából meghatározó, amennyiben az a tagszövetkezetek kockázatának mérséklését és az ügyfelek korszerű banki termékekkel való ellátását egyszerre szolgálja (Alexopoulos–Goglio 2010).

A magyar hitelintézeti szektor szervezeti és területi polarizációja

Tanulmányomban a *vidéki* (fővároson kívüli) bankrendszer fogalma alatt a *helyi alapítású és székhelyű* pénzügyintézeteket értem.⁴ A vidéki székhelyű pénzügyintézetek hozzátartoznak egy egészséges és területileg is kiegyensúlyozott bankhálózat kialakításához, a területileg

⁴ Ebbe a kategóriába a takarékszövetkezeteken kívül csak néhány szövetkezeti múlttal rendelkező kisbank és egy vidéki székhelyű kereskedelmi bank tartozik, de a kereskedelmi bankok vidéki fiókjai nem tartoznak bele, mivel székhelyük Budapesten van, s hálózatuk centralizált. A vidék fogalom ez esetben nem szinonim a rurális fogalommal, ez alatt a fővároson kívüli székhelyű hitelintézeteket értem. De nem szinonim a községi/falusi fogalommal sem, ugyanis a helyi alapítású takarékszövetkezetek egyre növekvő hányada kisvárosi alapítású, illetve székhelyű.

is többszintű pénzügyi rendszerrel és decentralizált pénzügyi hálózatokkal rendelkező országokban ezeknek a helyileg, térségileg beágyazott intézményeknek meghatározó szerepük van a helyi gazdaság fejlesztésében (Gál 2000).

A pénzügyi szolgáltatások nemcsak szervezeti-irányítási szempontból, de földrajzilag is centralizáltak. A magyar ágazati struktúrán belül a pénzügyi szektor területi koncentráltasága az egyik legnagyobb. A két és fél évtizeddel ezelőtt újra létrehozott kétszintű bankrendszer alapjellemzőjévé vált a túlzott *Budapest-központúság*. A privatizálható bankok mindegyike Budapesten koncentrált, a zöldmezős bankalapítások székhelye is Budapest lett, mintegy leképezve a korábbi fővárosközpontú és túlcentralizált államszocialista monobanki struktúrát.

A globális pénzpiacokba történő integrálódással érezhető nyomás alá kerültek a helyi és regionális pénzpiacok, ami a helyi gazdaság számára a transznacionális szervezetektől való függőséget vetítette előre a magyar pénzügyi szektorban is. A „kívülről épülő kapitalizmus” jellemzői között említhető az átmenet gazdasági válságának viszonylag gyors lezajlása, illetve a külföldi tőke meghatározó szerepe a stabilizációban (Szelényi et al. 2000). A piacok megnyitása, a külföldibank-tulajdon beengedése és a bankprivatizáció a külföldi multinacionális bankoknak kedvezett inkább. A külföldi leánybankok nemcsak a szektor modernizációjához járultak hozzá, de a bankpiac szerkezeti és térbeli szegmentáltságát is megnövelték. Az átmenet strukturális válsága természetesen erősen szűkítette a vidéki térségek tőkefelhalmozó lehetőségét, ami a másik oka a bankrendszer túlzott Budapest központúságának. A „duális bankrendszer” hátrányai a gazdasági átmenet lezárulásával és a 2008-ban kezdődő válság hatására egyre inkább érzékelhetők a pénzügyi szolgáltatások területén is (Gál 2005).

A magyarországi bankrendszer polarizált területi szerkezetének, illetve a Budapest-vidék dichotómia okait vizsgálva az alábbi megállapítások tehetők (Gál 2005):

1. A takarékszövetkezetek kivételével – néhány eseti kivételtől eltekintve – lényegében a *kereskedelmi bankok és szakosított pénzügyintézetének mindegyikének székhelye Budapesten van* (Illés 1993, Gál 2000; 2005).⁵ Ez mindenekelőtt az ágazat erőforrásainak erős fővárosi koncentrációjában és szervezeti centralizációjában mutatkozik meg. Ez annyit jelent, hogy lényegében a teljes kereskedelmi banki ágazat, a banki eszközállomány 95%-a és a *bankszektorban* foglalkoztatottak 68%-a *Budapesten tömörül*.

2. A *magyar bankszektorban hiányoznak a vidéki alapítású kereskedelmi bankok*.⁶ A vidéki hitelintézeti hálózat egyetlen helyi alapítású szereplője a magyarországi hitelintézeti eszközök mindössze 5,2%-át kitevő 137 takarékszövetkezet. A takarékszövetkezetek az 1990-es években még a bankoknál 1,8-szer több fiókkal rendelkeztek, de 2008-ra a takarékszövetkezetek fiókhálózatának nagyságát elérte és meghaladta a kereskedelmi bankok gyorsabban bővülő hálózata.

⁵ A 20. század eleji magyar bankhálózaton belül még a helyi alapítású önálló bankok domináltak, a pénzügyintézeteknek mindössze 4%-a volt fővárosi székhelyű. 1910-ben a pénzügyi szektor saját tőkéjének fele, mérlegfőösszegének 44%-a vidéki pénzügyintézetekben koncentrált. A vidék és főváros között fennálló kvázi egyensúly azonban megváltozott a két világháború közötti Magyarországon. Legfőképpen a bankrendszer fejlődésével járó természetes piaci koncentráció – de Trianon és a nagy gazdasági világválság is – volt az oka annak, hogy a bankpiac nemzeti szintű integrálódása, illetve fővárosi koncentráltasága felerősödött (Gál 2008, 2010b).

⁶ Az osztrák tulajdonú Sopron Bank mellett a közelmúltban alakult négy vidéki kisbank lényegében egykori takarékszövetkezetekből alakult.

3. A Budapest–vidék polarizáltság okozója továbbá a magyarországi *bankrendszer erős szervezeti centralizációja* is. A kereskedelmi bankok fiókhálózata erősen centralizált, hierarchikus irányítási struktúrájú. Éppen ezért a vidéki fiókok döntési hatásköre szűk, bizonyos esetekben még az információhoz való hozzáférésük is akadályokba ütközik. A bankszektor szervezeti központosultsága a 2000-es évek elején egyre erőteljesebbé vált.

4. A bankrendszer polarizáltságát az úgynevezett *duális banki struktúrából*⁷ adódó „*dupla függőségi rendszer*” is erősíti. A magyar bankrendszerben a külföldi banktulajdon eszközarányosan 80%-os súlyú. Ez nemcsak leánybankok külföldi anyabankjától és finanszírozási forrásaitól való függőségét hozta a rendszerbe, hanem a helyi fiókok és a budapesti leánybanki központ közötti függőséget is felerősíti. A döntően a transznacionális tulajdonosi dominanciájával jellemezhető nagybankok koncentrációjával szemben – az OTP kivételével – a hazai szolgáltatók (például a takarékszövetkezetek) nem képviselnek számottevő piaci erőt. A külföldi anyabanktól való függés olyan hatalmi és érdekviszonyokat közvetít, amelyek gyakran távol esnek a helyi gazdaság szereplőinek finanszírozási igényeitől, valamint a teherviselő képességétől. A kereskedelmi banki szereplők esetében elsődleges a profitérdek, s kevésbé érvényesülnek a nemzeti és a közösségi értéktéremtés szempontjai, amelyekre például a német bankrendszer jó példával szolgál (Gál 2010a).

5. A polarizáció további oka *a pénzügyi szolgáltatásokhoz való viszonylag alacsony hozzáférés a vidéki Magyarországon*. Ez nemcsak a pénzügyi szolgáltatók fiókhálózatának egyenetlen területi eloszlásában nyilvánul meg, hanem a hitelforrásokhoz való hozzáférhetőségben is. *Az elmúlt években tovább erősödött a pénzügyi transzferekben meglévő függőség a főváros és a régiók között*, ami tovább rontotta az amúgy is alacsonyabb megtakarítási és tőkefelhalmozó képességgel rendelkező vidéki térségek hitellellátottságát. A bankrendszeren keresztül bonyolódó pénzügyi transzferek mérlege, a tőke- és forráselszívás nagysága vidéken egyértelműen negatív a főváros pozitív mérlegével szemben (1. ábra). A 2008-as év kereskedelmi banki mintájának *betétgyűjtési és hitelezési adatait* összehasonlítva megfigyelhető, hogy amíg Budapesten a kereskedelmi bankrendszer forrásaiknak alig több mint a felét gyűjtötték a bankok, addig az országosan gyűjtött kereskedelmi banki források 81%-át a fővárosban helyezték ki hitel formájában (1. táblázat). Ezzel szemben az országosan gyűjtött forrásoknak mindössze 19%-a, a vidéken gyűjtött forrásoknak kevesebb mint fele került csupán vissza a vidéki régiókba hitelként. Közép-Magyarország kivételével mindegyik régió egyenlege negatív a gyűjtött kereskedelmi banki források és a helyben kihelyezett hitelek tekintetében (Gál 2011).⁸

7 Duális bankrendszernek (Gál 2005) nevezzük azokat a bankrendszereket, amelyekben a külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi bankok dominanciája meghatározó, ugyanakkor a hazai tulajdonú és a helyi (nem országos hálózatú) hitelintézetek piaci súlya kicsi.

8 Két megye kivételével megyei szinten is negatív a banktranszfer, azaz a helyben gyűjtött források kivonása a jellemző. A legerősebb tőkekivonás a dél-magyarországi megyéket jellemezte, ahol a legmagasabb volt a betét/hitel mutató aránya. Ezekben a térségekben az alacsonyabb gazdasági aktivitás és a vállalkozások alacsonyabb hitelabszorpciói képessége is hozzájárulhatott az alacsonyabb hitelkihelyezésekhez. Területi szinten megfigyelhető a Dunántúl magasabb betétgyűjtési aktivitása, ami nemcsak abszolút értékben, hanem az egy főre jutó betétátalakokban is megmutatkozik. Kisebb mértékben ugyanez megfigyelhető a hitelezési arányok tekintetében is.

1. táblázat

A kereskedelmi banki hitel- és a betétállomány megoszlása Budapest és a vidék között

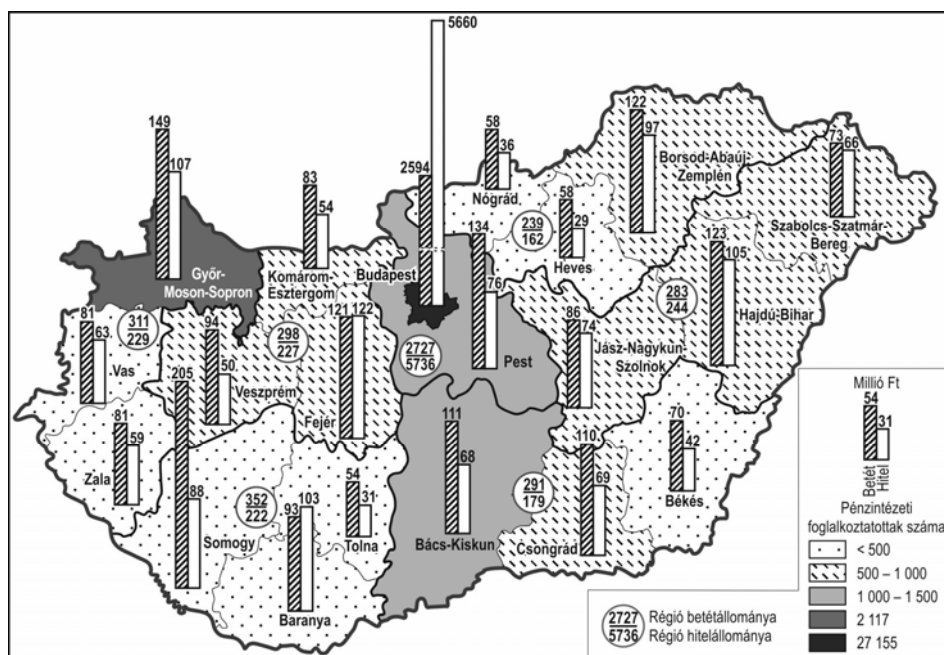
Év	az országos állomány %-ában	
	Betét	Hitel
<i>Budapest</i>		
2006	67,6	62,3
2007	65,3	74,4
2008	57,6	80,9
<i>Vidék</i>		
2006	32,4	37,7
2007	34,7	25,6
2008	42,4	19,1

Megjegyzés: az adatot szolgáltató bankok száma: 15 (2006), 8 (2007), 12 (2008). A mérlegfőösszeg több mint 50%-a minden esetben lefedett.

Forrás: a szerző számítása, a KSH éves gazdaságstatisztikai jelentése, 2006–2008.

1. ábra

Betétgyűjtés és hitelezés területi különbségei a kereskedelmi banki szektorban, 2008

Forrás: saját szerkesztés és Gál (2011).

A takarékszövetkezeti hálózat területi jellemzői

Az alábbi fejezetben bemutatom a takarékszövetkezeti hálózat területi és településszintű eloszlásának legfontosabb jellemzőit, illetve összevetem azt a kereskedelmi bankfiókhálózattal.

A takarékszövetkezetek ténylegesen vidéki pénzügyintézeteknek tekinthetők, ugyanis mindegyikük vidéki székhellyel rendelkezik. Az 1970-es évek közepéig nem működhettek a városokban, 1986-ig a megyeszékhelyeken, majd 1991-től teljes jogú pénzügyi szolgáltatókká váltak. Az elmúlt két évtizedben a legdinamikusabb fejlődést éppen a városi, nagyvárosi versenypiacokra belépő szövetkezetek produkálták, de a budapesti jelenlét hálózati részarány és sikeresség tekintetében sem volt meghatározó jelentőségű.

A rendszerváltáskor 260 tagot számláló önálló szövetkezetek száma napjainkra 129 tagúra szűkült. A csökkenés megjelent a hálózati egységek számának változásában is. A takarékszövetkezetek 2011-ben 1578 hálózati egységgel rendelkeztek, közel 230-cal kevesebbel, mint 1998-ban. A rendszerváltást követő pénzügyi válság- és piaci versenyhelyzetben a takarékszektor igyekezett megtartani piaci pozícióit, de fiókhálózatuk természetes lassú csökkenésnek indult (2000 és 2009 között 12%-kal). Amíg 1998-ban a kereskedelmi bankok fiókjainak hálózata még nem érte el a takarékhálózat felét, addig tíz évre rá a bankfiókok száma már meghaladta a szövetkezeti fiókokét. Régiós szinten egyenlőtlenségeket takar a szövetkezeti hálózat konszolidációja: amíg Nyugat-Dunántúlon az egységek száma 14%-kal csökkent, addig Közép-Magyarországon 50%-kal nőtt. Igaz ugyan, hogy a takarékszövetkezeti szektor részesedése már csak 48%-os a teljes hitelintézeti fiókhálózatból, de az *Országos Takarékszövetkezeti Szövetség* (OTSZ)-integráció mintegy 1500 fiókkal rendelkezik. Ez mintegy négyszerese a legnagyobb hazai bank (OTP) fiókszámának.

Az EU-ban megfigyelhető általános tendenciákkal ellentétben a magyar bankpiac konszolidációját (a bankok számának lassú csökkenését) az ezredfordulón nem követte a fiókok számának csökkenése, mivel a kereskedelmi bankok fiókhálózatuk fejlesztésével a vidéki források bevonására koncentrálnak. A magyar bankrendszer a banki szereplők számát tekintve „túlbanksított” volt már az ezredfordulót megelőzően is, ugyanakkor a fiókhálózati sűrűség, a lakosság pénzügyi szolgáltatókkal való ellátottságát jelző fajlagos mutatók a nyugat-európai léptékkal kis sűrűségű hálózat folyamatos bővítésére volt szükség.⁹ Ezt erősítette a válságot megelőző félévtized hitelexpanziója, amelynek során a kereskedelmi bankok mérlegfőösszege – döntően külső forrásból – megduplázódott. A kereskedelmi banki fiókhálózat a 2008-as pénzügyi válság bekövetkeztéig folyamatosan (legnagyobb ütemben 2006 és 2008 között) bővült, és folyamatosan javult a bankfiók elérhetősége.¹⁰ Ezt követően a teljes hitelintézeti hálózatra csökkenés a jellemző, de a banki hálózat gyorsabb ütemű összehúzódást mutat. Ennek következtében 2012 elején a

⁹ Annak ellenére, hogy a fiókhálózat térbeli kiterjedése javította a bankokhoz való hozzáférés feltételeit, az országra még mindig jellemző volt az alacsony hálózati sűrűség, különösen az EU-15 kedvező átlagához viszonyítva (1,923 fő/fiók). Annak ellenére, hogy a hálózati sűrűség mutató értéke 1998 és 2008 között 11 ezer főre felére csökkent, így az egy kereskedelmi bankfiókra jutó 6061 fő magyarországi lakosságárány arra utal, hogy az ország területe még nincs kellően lefedve bankfiókokkal, és a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés indikátorai alapján jelentős különbségek állnak fenn az ország nyugati és keleti részei között.

¹⁰ A 2006 és 2008 között megnyitott 400 új fiók meghaladta az azt megelőző évtized során megnyitott bankfiókok számát.

takarékszövetkezeti hálózat újra többségbe került, az össz-hitelintézeti egységek 54%-ára rúgott.

2. táblázat

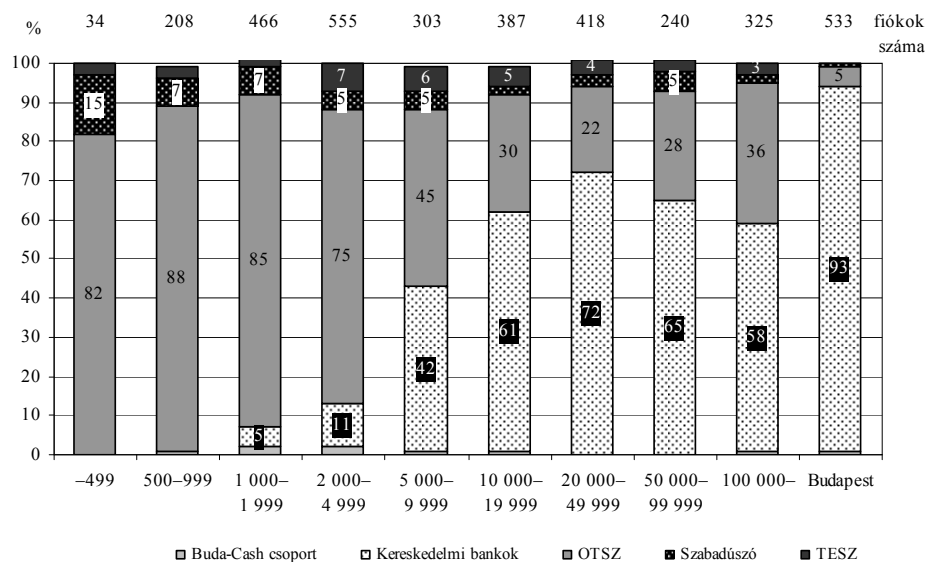
A takarékszövetkezeti hálózat megoszlása településkategóriák szerint, 1998–2008

A település népeség-nagyság kategóriája	Települések száma, 2008	A település népeség-nagyság kategória teljes népesége, 2001	Népeségből való részesedés, %, 2001	Takarékszövetkezeti fiókok/kirendeltségek száma			Fiókok/kirendeltségek területi aránya, %			Hálózati sűrűség (népeség/fiók-kirendeltség)		
				1998	2004	2008	1998	2004	2008	1998	2004	2008
–999	1 706	779 006	7,7	325	233	186	18,1	13,5	11,9	2 397	3 343	4 188
1 000– 1 999	641	923 085	9,1	490	448	412	27,3	25,9	26,3	1 884	2 060	2 240
2 000– 4 999	505	1 521 117	15,0	490	477	407	27,3	27,6	26,0	3 104	3 189	3 737
5 000– 9 999	136	947 165	9,3	146	157	139	8,1	9,1	8,9	6 487	6 033	6 814
10 000–49 999	122	2 320 879	22,9	186	218	214	10,4	12,6	13,7	12 478	10 646	10 845
50 000–99 999	12	763 604	7,5	50	74	68	2,8	4,3	4,3	15 272	10 319	11 229
100 000–	8	1 164 051	11,5	72	94	111	4,0	5,4	7,1	16 167	12 384	10 487
Budapest	1	1 719 342	17,0	35	26	28	2,0	1,5	1,8	49 124	66 129	61 405
<i>Összesen</i>	<i>3 131</i>	<i>10 138 249</i>	<i>100,0</i>	<i>1 794</i>	<i>1 727</i>	<i>1 565</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>5 651</i>	<i>5 870</i>	<i>6 478</i>

Forrás: a szerző számítása (Gál 2011) a www.otsz.hu és a TEIR-adatbázis alapján.

2. ábra

A magyar hitelintézeti hálózat csoportjainak településszintenkénti megoszlása, 2010

Forrás: bankartya.hu, takarék.hu, OTSZ.

2008-ban a települések 43%-án működtek takarékszövetkezetek, az 5000 fő feletti települések mindegyikében jelen vannak, 1087 településen pedig – a települések több mint harmadán – a takarékszövetkezet volt az egyetlen pénzügyi szolgáltató (Gál–Burger

2012).¹¹ A takarékszövetkezettel rendelkező települések 80%-a 5000 fő alatti, 48%-a 2000 fő alatti település. A takarékszövetkezeti egységek kétharmada az 5000 fő alatti településkategóriában található, míg a bankfiókoknak mindössze 4%-a esik ebbe a településkategóriába (2. táblázat, 2. ábra) (Gál 2011).

A takarékszövetkezeti hálózat a pénzügyi szolgáltatások lokális jelenlétének több helyen kizárólagos biztosítója. Magyarországon 2,2 millió ember él olyan falvakban, kisvárosokban, ahol az egyetlen pénzügyi szolgáltató a takarékszövetkezet.

Az öröklött helyi hálózattal, sokszor kizárólagos lokális telephelyi monopóliummal rendelkező takarékszövetkezetekkel szemben a kereskedelmi bankok szemszögéből a hálózatfejlesztésben nem a helyi, regionális preferenciák, hanem a településhierarchia szempontjai érvényesültek. A hálózat bővítésének korai fázisaiban a bankok kísérletet tettek az ország egész területének fiókokkal történő lefedésére, követve a településhierarchiát, a regionális központoktól és megyeszékhelyektől kisebb városi centrumok felé haladva. Mivel az 1990-es évek elején a bankfiókok száma megegyezett a jelentősebb városok számával, a pénzügyi intézmények figyelme a kisebb népességű városok felé fordult. Az 1990-es évek derekán a nagyvárosok a bankfiókhálózat felét (Budapestet is beleszámítva 60%-át) tömörítették. Ez az arány 2008-ban 14%-ra csökkent, amikor a városhierarchia alsóbb szintjein is megindult a fiókhálózat intenzív fejlesztése (3. táblázat). Napjainkban a fiókhálózat tetemes része (32%) a 10–50 ezer fős középvárosokban található, de ugyanilyen arányú volt a főváros részesedése is. Az 5–10 ezer fős településeken a fiókhálózat kisebb mértékű, míg a 2–5 ezer fős településeken a bankfiókok száma erősebb csökkenést mutatott (Gál 2011).

3. táblázat

A bankfiókhálózat megoszlása településkategóriák szerint, 1998–2008

A település népesség-nagyság kategóriája	Települések száma, 2008	A település népesség-nagyság kategória teljes népessége, 2001	Népességből való részesedés, %, 2001	Bankfiókok száma			Bankfiókok területi részaránya, %			Hálózati sűrűség (népesség/fiók)		
				1998	2004	2008	1998	2004	2008	1998	2004	2008
–999	1 706	779 006	7,7	–	–	3	–	–	0,2	–	–	259 669
1 000– 1 999	641	923 085	9,1	4	2	6	0,4	0,2	0,4	230 771	461 543	153 848
2 000– 4 999	505	1 521 117	15,0	51	54	56	5,4	4,5	3,4	29 826	28 169	27 163
5 000– 9 999	136	947 165	9,3	91	101	141	9,7	8,4	8,5	10 408	9 378	6 717
10 000–49 999	122	2 320 879	22,9	259	351	532	27,5	29,3	31,9	8 961	6 612	4 363
50 000–99 999	12	763 604	7,5	125	151	188	13,3	12,6	11,3	6 109	5 057	4 062
100 000–	8	1 164 051	11,5	171	188	231	18,2	15,7	13,9	6 807	6 192	5 039
Budapest	1	1 719 342	17,0	240	351	509	25,5	29,3	30,6	7 164	4 898	3 378
<i>Összesen</i>	<i>3 131</i>	<i>10 138 249</i>	<i>100,0</i>	<i>941</i>	<i>1 198</i>	<i>1 666</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>10 736</i>	<i>8 550</i>	<i>6 061</i>

Forrás: a szerző számítása (Gál 2011) a www.bankkartya.hu és a TEIR-adatbázis alapján.

11 Kereskedelmi bankok mindössze a településhálózat 8%-án működtek 2008-ban.

A fiókhálózati bővülés utolsó hullámának legfontosabb következménye az volt, hogy a központi régió végérvényesen megerősödött az ország többi régiójának rovására. A pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés szempontjából meghatározó fiókhálózat 40%-a Közép-Magyarországon összpontosult. Ezzel szemben a vidéki térségek perifériáin és kistelepülésein a kereskedelmi bankfiókok majdnem teljes hiánya látható. A bankfiókhálózatnak mindössze 12%-a működött a 10 ezer főnél kisebb településeken. 2008-ban a kereskedelmi bankok fiókjai 268 településen működtek, ezek 90%-a város volt. A bankfiókok tehát jelentős mértékben elkerülik a falvakat, azaz a településállomány 93%-át. A 2000 fő alatti településekre, vagyis a településállomány háromnegyedére (több mint 1,7 millió lakosra) mindössze 9 bankfiók jutott, s ebbe a településkategóriába a hitelintézeti (banki és takarékszövetkezeti) egységek 18%-a esett. Elmondható tehát, hogy már a válság előtt megállt a bankszektor településszintű vertikális expanziója, a kereskedelmi bankok az 5 ezer fő alatti településeken nem terjeszkednek. Paradox módon a takarékszövetkezeti visszahúzó mozgás is leginkább ezt a településkategóriát, mindenekelőtt annak alsó szegmensét, a kistelepüléseket érintette. Ugyanakkor a szövetkezeti egységek száma továbbra is kismértékű növekedést mutatott a közép és a nagyvárosi kategóriában.

A pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében a legfejletlenebb vidéki térségek hátránya már a válság előtt is nőtt. Míg az egy bankfiókra jutó népesség aránya országosan 18%-kal javult 1998 és 2004 között, a mutató értéke 5,3%-kal romlott azokban a kistérségekben, ahol a bankfiókhoz való hozzáférés mutatói a legalacsonyabbak. Ezen időszak alatt 97-ről 102-re nőtt azoknak a kistérségeknek a száma, ahol az országos átlagnál alacsonyabb hozzáférési mutatók voltak jellemzőek. A hazai bankok még mindig az úgynevezett *redlining* (kirekesztő) stratégiát alkalmazzák, nem csupán a hálózat fejlesztésében, hanem bizonyos banki szegmensek (például kkv-hitelezés) esetében is. Az átmenet első évtizedében a kereskedelmi bankok kimondottan csak a vagyonos ügyfelek, illetve a fizetőképes nagyvállalatok „kimazsolázására” koncentráltak. A pénzügyi diszkrimináció társadalmi bázisa és térségi spektruma egyaránt kiszélesedett a pénzügyi válság kezdete óta. A szervezeti centralizáció, a fiókhálózatok racionalizációja számos esetben a lakosság bizonyos térségi és települési szintjeihez kötődő – döntően az alacsonyabb társadalmi státuszú, vidéki – rétegeinek a pénzügyi szolgáltatásokból történő „kirekesztéséhez” vezetett. Mindez a veszteséget termelő térségekből, településekből, a társadalmilag kirekesztett lakóövezetekből (városrészekből) kivonuló bankok fiókjainak bezárásához vezetett.¹² A területi szempontból negatív irányú konszolidációs folyamatok abban térnek el a Nyugat-Európában tapasztaltaktól, hogy nálunk jóval azelőtt megkezdődtek, mielőtt az optimális méretű, mélységű és kellő sűrűségű fiókhálózat kiépült volna.

Több külföldi példa mutatja, hogy a profitkényszer által motivált kereskedelmi bankok legelőször a periférikus régiókban csökkentik fiókjaik számát (Porteous 1995). A fejlett helyi beágyazottságú szövetkezeti bankszektorttal rendelkező országokban ez esetben a helyi szinten működő szövetkezeti bankok azonban biztosítani tudják a helyi és térségi szinten az egészséges „hitelkörforgást”, és tevékenységükkel megakadályozzák a gazdasági szférában felhalmozott tőkék adott térségből történő elvándorlását. Ezek a szolgáltatók nem kizárólag profitorientált hitelintézetek, a gazdaságon kívüli, helyi kötő-

¹² Az egyes háttérirodai (back-office) tevékenységek döntően Budapesten történő szervezeti és területi koncentrálódása, amely a regionális bankközponti funkciók leértékelésével is járt, tovább mélyítette a Budapest–vidék szakadékot.

désű tényezők is befolyásolják üzletvitelüket, a kereskedelmi bankok esetében azonban nem jelenik meg a közösségi és a térségi érdek.

A takarékszövetkezetek és a kereskedelmi bankok hálózatainak területi eloszlását tekintve közép és nagyvárosi versenypiac működik, ahol a takarékpénztárak nemcsak korábban megszerzett pozícióikat igyekeztek megtartani a bankokkal szemben, hanem a piaci résekbe is benyomultak (kisvállalkozások hitelezése). Más településeken pedig egyedüli szolgáltatóként, monopolhelyzetben vannak jelen.¹³

A takarékszövetkezetek szerepe a vidék finanszírozásában

A takarékszövetkezetek teljesítménypozíciója a hazai hitelintézeti piacon

Az előző fejezetben láthattuk, hogy a takarékszövetkezetek meghatározó szegmensei a magyar hitelintézeti hálózatnak, nem csak a nagy fiókszám miatt, hanem a hálózat településhálózaton belüli megoszlása az egyes településkategóriákban jelentősen felértékeli pénzügyi szolgáltató szerepüket. Ugyanakkor a kérdés az, hogy a magyar takarékszövetkezeti szektor jelenleg valóban ellátja-e, illetve el tudja-e látni a lokális jelenlétből következően a vidék bankja szerepkörét. Tekinthejtük-e a szektort a vidék finanszírozójának, az agrárium, valamint a kis- és középvállalkozások bankjának?

Az alábbiakban a magyarországi takarékszövetkezeti szektor teljesítményét és hitelezési aktivitását befolyásoló tényezőket tekintem át:

A szektor mérete eltörpül a bankszektoré mellett (4. táblázat). Az utóbbi években emelkedő mérlegfösszegek ellenére a szektor megőrizte 4-6%-os részesedését, ami jelentős teljesítmény a banki versenytársakat ismervé. A takarékszövetkezetek viszont kimaradtak az elmúlt évtized nagy hitelexpanziójából, a kereskedelmi bankok mérlegfösszegének bővülése 4-szerese volt a szövetkezetekének. Ugyanakkor a hitelezés elmaradt hasznáért némiképp kárpótolt hitelezési kockázatok kisebb mértéke és a bankokéhoz képest sokkal kisebb devizahitel portfólió (a bankok hiteleinek 66%-a, a takarékoknál csupán 10%-a volt devizahitel). A takarékszövetkezeti szektor a bankokkal ellentétben a 2011-es évet is nyereségesen zárta. Mérlegfösszegük 6,3%-ra nőtt 2012 I. negyedévére, ami a devizahitelek végtörlesztésével szerzett piaci részarány kismértékű növekedését jelzi. Az aktívabb hitelezés elsősorban operációs és területi korlátba ütközött. Egyrészt a takarékszövetkezetek kiszolgálási kapacitásának alacsony szintje, illetve a hitelkereslet (főváros és környéke) és hitelkínálat (vidék) helyének földrajzi eltérése akadályozta a kiváltó hitelből való részesedésük nagyobb arányú növekedését.

A takarékszövetkezeti szektor eredményessége a szerény nyereség ellenére romló tendenciát mutat. A szektoron belül nagy a heterogenitás e tekintetben is. A szövetkezetek 10%-a volt veszteséges 2011-ben, így különösen ebben a körben szükséges a tőkepótlás. Az alacsonyabb hitelezési aktivitás ellenére romlik a takarékszövetkezeti szektor hitelportfóliója. A nem teljesítő hiteleinek aránya, ami az alacsony hitelezési aktivitás ellenére magasabb a részvénytársasági hitelintézetekénél, a 12,4%-os banki aránnyal szemben 18,3%. (PSZÁF 2012. évi első kockázati jelentése 2012. május). Gál és Burger

¹³ A takarékszövetkezeti hálózat konszolidációja ellenére a takaréktársaságok egy részének a szolgáltatásainak jelentősen javult, addig az intézmények negyede-harmada leszakadóban van a fejlődés vonaláról.

(2012) vizsgálatában a magasabb hitel/betét mutatójú szövetkezetek esetében nagyobb-nak mutatkozott a késedelmes tételek szóródása.

4. táblázat

A kereskedelmi bankok és a szövetkezeti hitelintézetek összehasonlítása

Megnevezés	Kereskedelmi bankok			Szövetkezeti hitelintézetek			Szövetkezeti hitelintézetek részaránya, %	
	2011. III. negyedév	2012. I. negyedév	változás, %	2011. III. negyedév	2012. I. negyedév	változás, %	2011. III. negyedév	2012. I. negyedév
Mérlegfőösszeg	29 216	27 282	-7	1713	1 717	0	5,9	6,3
Hitelállomány	17 871	16 216	-9	727	768	6	4,1	4,7
Devizahitelek	12 491	10 753	-14	89	74	-17	0,7	0,7
Devizahitelek aránya, %	69,9	66,3		12,3	9,6			
Betétállomány	11 924	11 854	-1	1 416	1 437	1	11,9	12,1

Forrás: PSZÁF, OTSZ, Portfolio.hu.

A takarékszövetkezetek nem csupán a hitelexpanzió korszakában, de korábban is sokkal *kevésbé voltak aktívak (agresszívok) a hitelezésben*. A bankokkal szemben pozíciókat vesztek. 2003-ban még 23%-kal részesedtek a lakossági hitelek piacán, de a piac expanziójával nem tudtak lépést tartani, relatív részesedésük 7%-ra esett vissza. A betétgyűjtésben részesedésük mintegy 6%-kal csökkent, jelenleg 12%-os. A gyengébb hitelezési aktivitás részben a szektor nagymértékben gyenge tőkeellátottságából fakad. Jegyzett tőkéjük alacsony, ami a nagyobb mértékű hitelnyújtásnak is gátat szab. A takarékszövetkezetek a betétgyűjtésben aktívabbak, de csak lassan bővítik hitelezési tevékenységüket. Kamatmarzsuk a banki átlag duplája, ami lakossági, vidéki, nem kis részben előregedett ügyfélkörük jóvedelemhelyzetét, banki kulturáltságuk szerényebb voltát, s nem utolsósorban a takarékszövetkezeti szektor bankszakmai fejletlenségét, valamint alacsony hitelkihelyezési és kockázatvállalási hajlandóságukat jelzi.

Összefüggést találunk a takarékszövetkezetek nagysága, földrajzi elhelyezkedése és a tőkearányos jóvedelem mutatóik tekintetében. A több fiókkal rendelkező takarékszövetkezetek tőkearányos nyeresége (ROE) nagyobb-nak mutatkozott, tehát a fiókszám növeli a nyereséget (Burger 2012). A fiókszám tekintetében 2010-ben a 14 fiókérték volt a medián, az ettől több fiókkal rendelkező csoport ROE-mutatója 8,17% volt, több mint 1%-kal meghaladta a 14-nél kevesebb fiókkal rendelkező csoport értékét. A budapesti jelenlét ugyanakkor költségesnek bizonyul a takarékszövetkezetek számára és ez jelentősen rontotta a fővárosi fiókkal rendelkező takarékok jóvedelemzőségét. A csak vidéki egységekkel rendelkezők ROE-mutatója 8,2, a budapesti fiókkal rendelkezőké 5,18% volt.

A takarékszövetkezeti szektor szereplői méretüket, teljesítményüket tekintve meglehetősen heterogének. Az intézmények között erős a differenciálódás, a bankszerű működés és gazdálkodás elvárásainak való megfelelés több kisebb szövetkezetnek nehézséget okoz.¹⁴ A vidékcentrikusság a banki működés jóvedelemzőségi viszonyait rontja, mivel a

¹⁴ A szektor nagyfokú heterogenitása nem igazán teszi lehetővé a takarékszövetkezeti szektor monolit, koncentrált banküzemként való kezelését. Már az ezredfordulón a szövetkezetek 2/3-a elmaradt az átlagos 21%-os növekedési ütemtől, sőt, mintegy fele a bankszektor egészének az átlaga alatt teljesített. A növekedés és az üzemméret között szoros korreláció figyelhető meg. A takarékszövetkezetek üzemméret szerinti felső ötöde hozza a növekedés felét. A 20% feletti növekedési üteműek mérlegfőösszege 3 milliárd, a 16–20%-osaké 2 milliárd, míg a 11–15%-osaké 1,4 milliárd forint.

gazdasági növekedés az elmúlt két évtizedben a dinamikus régiók városi területeire és az exportvezérelt ipari ágazatokra koncentrált. „Bankolni” pedig ott érdemes, ahol a jövedelmek képződnek. Ügyfélkapcsolataikban a lakosság és a kisvállalkozói szektor dominál, nagyvállalati hitelezésben nem vesznek részt.

A kisebb hitelpiaci aktivitás gyengébb tőkepótlási lehetőséggel párosul és a sajátos tulajdonosi háttérükből fakad. *Hiányzik az egységes és erős integráció*, amelynek feladata a bankszerű működés erősítése, az egységes szolgáltatások és innovatív közös termékek nyújtása a tagintézetek számára. Ebbe az irányba mozdult el a kéttucat tagot számláló Takarékpont-hálózat, amely az egységes termék és banki szolgáltatási megjelenést kombinálja a lokális rugalmassággal. Jelenleg 5 különböző csoportba szerveződnek a takarékszövetkezetek, amelyek közül a szövetkezetek többségét tömörítő OTSZ stabilitása a legerősebb.¹⁵ Az egységes és erős integráció hiánya szegmentálta az intézményvédelmi szerveződéseket is (OTIVA, TAKIVA, REPIVA)¹⁶, pedig erős tőke- és garanciális hátteret biztosító szolidaritási intézmények (intézményvédelmi alap) nélkül a szektor sebezhető, még ha stabilitási mutatói (tőkemegfelelés) jónak mondhatók is.

A vidék bankjai? A takarékszövetkezetek hitelezési aktivitása

A magyar takarékszövetkezetek a 18 ezer milliárd forintra rúgó teljes hitelintézeti betétállomány 12%-át gyűjtik (2012. I. negyedév), míg a hitelállományon belüli részesedésük az elmúlt időszakban fokozatosan növekvő hitelkihelyezéseik ellenére is a teljes banki hitelállomány 4,7%-ával rendelkezik. Miközben 2011-ben a banki hitelezési aktivitás visszaesett, a takarékszövetkezetek növelni tudták hitelállományukat. A két szektor között jelentős különbségek vannak a kihelyezett hitelek és a gyűjtött betétek arányát jelző ún. hitel/betét (H/B) mutatóban. A különbség 2003 és 2010 között a két szektor H/B mutatója között 69%-ról 113%-ra változott (3. ábra). Ez a kereskedelmi bankok folyamatosan bővülő hitelezési expanziójának következménye, aminek eredményeként a bankszektor H/B mutatója 163%-ra nőtt. Eközben a takarékpénztárak hitel/betét mutatója 50% körül stagnált. A bankszektor hitelállományának leépítésével, míg a szövetkezeti szektor kismértékű bővítésével reagált. Az előbbi esetében 2012 I. negyedévében a hitel/betét mutatója 137%-ra csökkent míg a takarékszövetkezetek esetében 53,4%-ra nőtt.

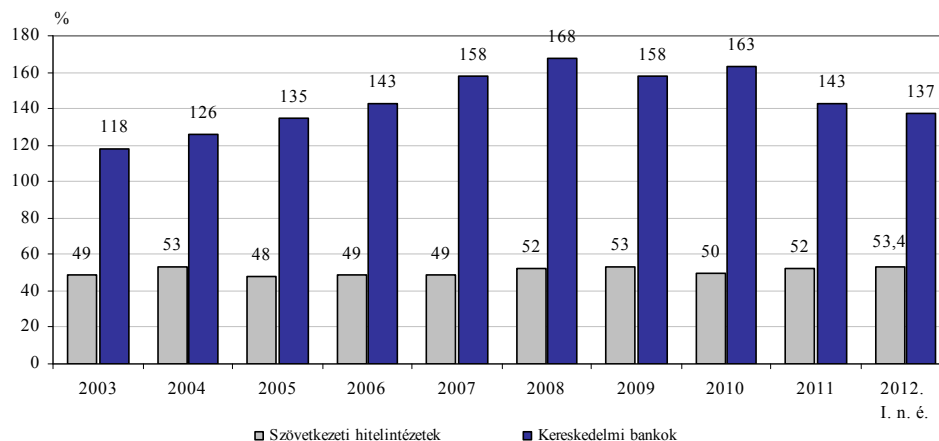
A lassan emelkedő H/B mutatói ellenére a takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása gyenge, forrásaik alig több mint felét helyezik csak ki. A hitelezési aktivitás szempontjából három változó szerepe meghatározó: *a betétnagyság, a monopolpozíció és a városi jelenlét aránya.*

¹⁵ A 11 szövetkezetet tömörítő Tész-csoport, a féltucatnyi takarékot felvásárló és magánosító Buda-Cash-csoport, a menedzsment által kivásárolt részvénytársasággá alakult néhány szövetkezet, illetve az egyik csoportba sem sorolható, mintegy fél tucatnyi független.

¹⁶ Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (OTIVA), Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap (TAKIVA), Regionális Pénzintézetek Intézményvédelmi Alapja (REPIVA).

3. ábra

A takarékszövetkezetek és a kereskedelmi bankok hitel/betét mutatójának változása 2003 és 2012 között

Forrás: PSZÁF, OTSZ.

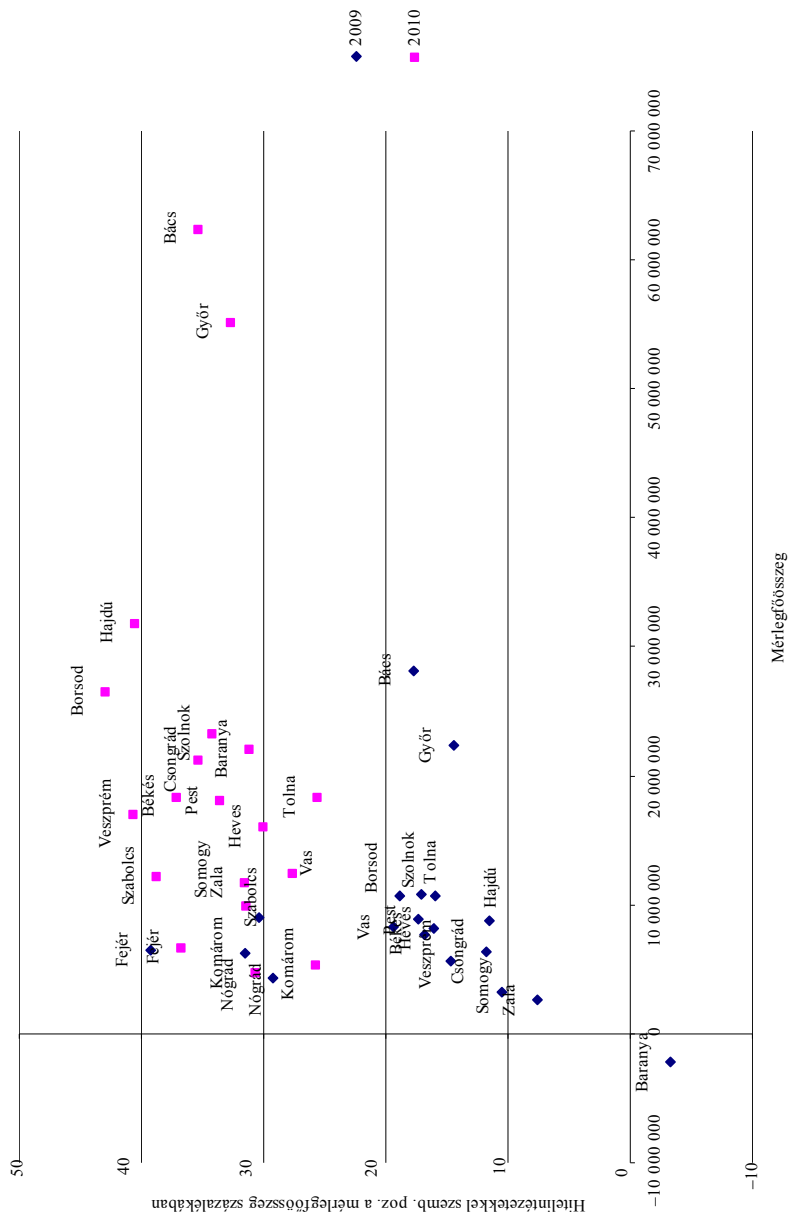
A betétnagyság növekedése és a hitelezési aktivitás között korreláció figyelhető meg, következésképpen a nagyobb betétállománnyal rendelkező intézetek esetében – a magasabb hitel/betét mutatóval jelzett – hitelezési aktivitás jobban nő, mint a kevesebb forrást gyűjtő szövetkezetek esetében.¹⁷ A kisebb betétállományú takarékszövetkezetek a kockázatosabb helyi hitelállomány hitelezés növelése helyett forrásaikat a nemzeti bankban, állampapírokbán, illetve bankközi betétekben tartják, tehát a központi bankkal, kormányszinttel és a pénzügyi intézetekkel szembeni nettó pozíciójuk nagyobb. Az ebből származó bevételek ugyan kisebbek a hiteljövödelmeknél, de kétségtelenül kockázatkerülő voltak miatt stabilitásnövelő szerepük van.

A takarékszövetkezetek forráskihelyezésében tehát meghatározó – működési területükön kívül eső – *pénzügyi központ irányába történő befektetés*. Leginkább a kisebb takarékszövetkezetek (amelyek a hálózat többségét alkotják), illetve a szövetkezeti múlttal rendelkező intézmények azok, amelyek a tőkét a kereskedelmi bankokhoz hasonlóan vidékről a pénzügyi központba szivattyúzzák (lásd erről részletesebben: Gál–Burger 2012). Csak a nagyobb szövetkezeteknek van jelentősebb helyi hitelezési aktivitása, amelyek nem a központon keresztül, hanem közvetlenül alapfunkciójukat gyakorolva helyben, működési területükön hiteleznek. A takarékok hitelintézetekkel szembeni nettó pozíciója 2009 és 2010 között tovább nőtt, mivel a válság hatására egyre több takarékszövetkezet növelte a bankközi piacokra történő forráskihelyezést. Az elmúlt néhány évtizedet vizsgálva is megállapítható, hogy a takarékok nettó forrásgyűjtőként mindig is inkább *erőforrás-kivonó* tevékenységet tölthettek be a vidéki pénzpiacokon (Lengyel–Szekeres 1990, Gál 2003).

¹⁷ A takarékszövetkezetek forráskivonásának, illetve bankközi piacon való aktivitásának mértékét mutatja a bankközi piacra kihelyezett források (hitelintézetekkel szembeni követelések), illetve a bankközi piacról a takarékszövetkezetek által felvett hitelek (hitelintézetekkel szembeni kötelezettségek) különbsége, a takarékszövetkezeteknek a hitelintézetekkel szemben fennálló úgynevezett *nettó pozíciója*.

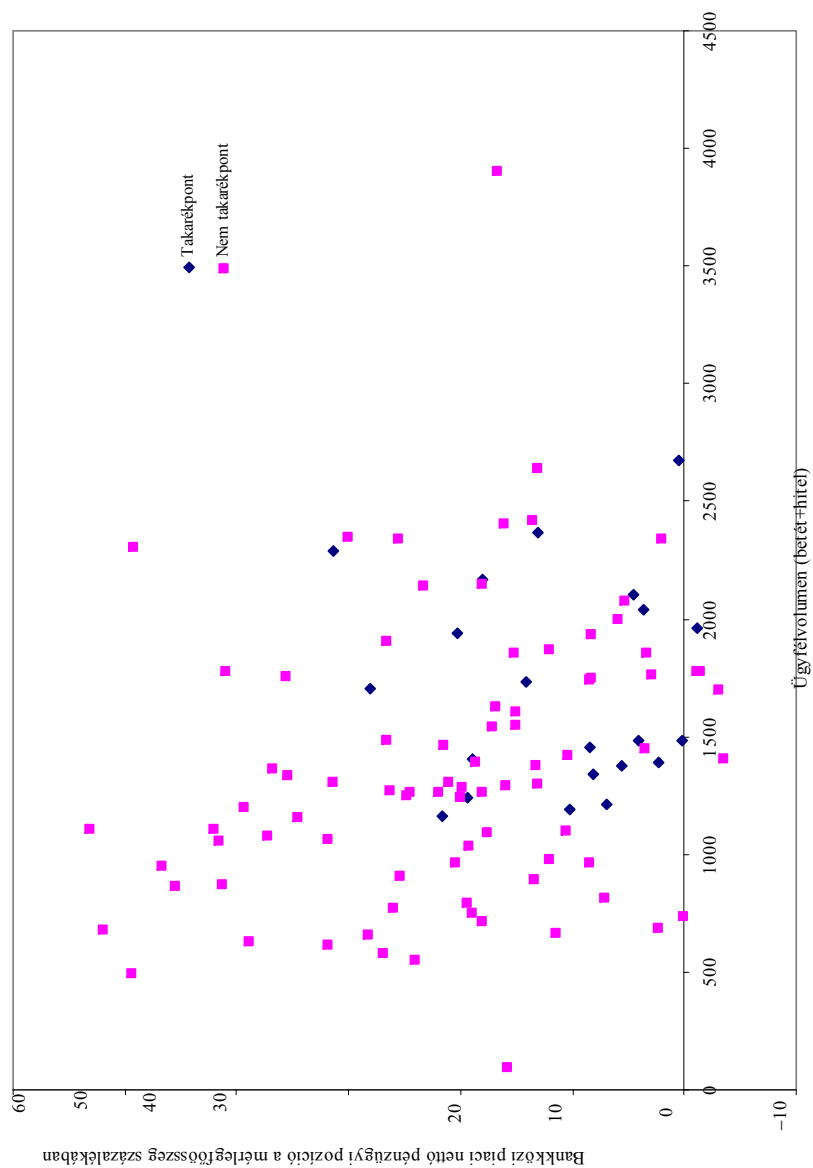
4. ábra

A takarékszövetkezetek hitelintézeti szektorral szembeni nettó pozíciójának változása 2009 és 2010 között

Forrás: OTSZ-adatok.

5. ábra
A takarékszövetkezetek nettó bankközi piaci pozíciója és az ügyfélvolumen kapcsolata, összefüggésben a Takarékpont-tagsággal, 2010

A takarékszövetkezeti szektor mérlegfőösszeg arányos *nettó bankközi pozíciói* 2009 és 2010 között minden megyében nőttek (lásd 4. ábra), ami azt jelenti, hogy a takarékszövetkezeti szektor minden térségben növelte kitétségét a bankközi piaccal szemben, azaz az ide kihelyezett takarékszövetkezeti források nőttek. Mindez jelzi azt is, hogy a válság hatására a szektor kockázatkerülő magatartása tovább erősödik, azaz a kereskedelmi bankokéhoz hasonlóan a helyi lakossági és vállalati hitelezéssel szemben a kevésbé kockázatos bankközi kihelyezéseket részesítik előnyben. A bankközi kihelyezési aktivitásnak, illetve a helyben történő hitelezési aktivitásnak az egyes szövetkezetek szintjén találhatjuk meg a magyarázatát, ez esetben a területi dimenzió csak kevésbé szignifikáns magyarázó.

A takarékszövetkezetek decentralizáltsága hatalmas versenyelőnyt jelent a lokális bankpiacokon, azonban a túlságosan szétaprózott takarékszövetkezeti hálózat méretgazdaságos és bankszerű működésének feltételeit a tőkeerő javítása, illetve az ernyőbank (Takarékbank) által koordinált takarékszövetkezeti-integráció teremtheti meg (Kiss 2004, 2008, Gál 2003).

A takarékszövetkezetek kisebb hitelpiaci aktivitását a tőkeerős tulajdonosi háttér (tag/ügyfél tulajdonos) hiánya is magyarázza, ami korlátozza az egyes intézetek tőkepótlási lehetőségeit, s csökkenti kockázatvállalásukat. Emellett a sérülékenyebb ügyfélkörük (alacsonyabb jövedelmű lakosság és kkv-k), másfelől gyengébb képzettségű szakembergárdájuk alacsonyabb hitelezési aktivitásnál, illetve a kockázatos eszközök kisebb arányánál is a bankokéhoz hasonló kockázati veszélyeztetettséget mutat. Ennek javítását szolgálja a *szektor integrációjának megerősítése*, amelynek kettős feladata van: a szolgáltatási és az intézményvédelmi funkciók együttes erősítése a központi ernyőbank égisze alatt. A Takarékpont a Takarékbank által vezetett egyfajta hálózati integráció, ami az integrált termék és szolgáltatási stratégiával a nyugati szövetkezeti modellekben jellemző szorosabb intézményközi együttműködést vezette be a magyar szövetkezeti szektorban. Ennek célja egységes szolgáltatások és innovatív közös termékek nyújtása a tagintézetek ügyfelei számára. A takarékpont-hálózatban a takarékszövetkezetek 16,9%-a vesz részt. Vizsgáltuk, hogy az elmélyültebb hálózati integráció, nevezetesen a Takarékpont-hálózathoz való tartozás hogyan hat a takarékszövetkezetek forráskihelyezésére, azaz a helyben való hitelezést, vagy a bankközi piacon való forráskihelyezését erősíti. Az 5. ábra a banki ügyfélvolumen (azaz az egyes szövetkezetek aggregált betét- és hitelállományainak) nagysága és a bankközi piacokkal szembeni nettó pozíció közötti korrelációt mutatja. Látható, hogy a Takarékpont-hálózatba integrált takarékok bankközi kihelyezései kisebbek, helyi hitelezési aktivitásuk pedig jellemzően nagyobb, mint a hálózatba nem tartozó intézeteké. A Takarékpont-hálózatba tartozó szövetkezetek jellemzően a közepes, illetve a nagyobb ügyfélvolumennel rendelkeznek.

Ügyfélvolumen (betét- és hitelállomány) 2010

A *lokális monopolhelyzet* szinte kizárólag a kereskedelmi bankok által elkerült, piaci szempontból érdektelennek tartott településeken volt megfigyelhető. Ezen a több mint ezer településen a takarékszövetkezeti fiók vagy kirendeltség az egyetlen szolgáltató. Ezekben a településeken a betétállomány átlagos nagysága (2,77 milliárd forint), a 32%-os átlagos hitel/betét mutató által jelzett hitelezési aktivitás nagyon alacsony, ami erőteljes

forrásfelesleget, illetve forráskivonást jelez. Az alacsony hitelezési aktivitást magyarázza, hogy e települések az átlagosnál alacsonyabb jövedelemtermeléssel és korlátozott befektetési lehetőségekkel rendelkeznek.

Ezzel szemben a *városi jelenlét* és a magasabb hitel/betét mutató jelezte hitelezési aktivitás között szoros a korreláció. A takarékszövetkezetek az 1980-as évek óta a városokban 570 egységet nyitottak, ebből közel 50-et Budapesten. A gyorsan növekvő szövetkezetek sikerében a *városi piacokra* való behatolásnak is óriási a jelentősége. A fiókállomány 1/3-át kitevő városi fiókok adták már az ezredfordulón is a szövetkezeti állományok 50–70%-át (Kiss 2000).

A vidéki hitelrendszer szerepét vizsgálva az 1980-as években a hitel- és a forrásátcsoportosításban megállapítható, hogy a városi lakosság nettó hitelező, a falusi lakosság nettó hitelfelvevő volt, ami a falusi lakosság – régióként eltérő mértékű – eladósodottságához vezetett (Lengyel–Szekeres 1990). Ez a tendencia tovább erősödött a piacgazdaság térhódításával, ami elsősorban a rurális térségek gazdasági és pénzügyi kondíciójának romlásához vezetett.¹⁸ A döntően ingatlanhitelei miatt eladósodott falusi lakosság jövedelemszerzési és megtakarítási lehetőségei is jobban beszűkültek, negatívan befolyásolva az akkor még döntően a községekben jelen lévő takarékszövetkezetek működését. A vidéket erősebben sújtó piacgazdasági átmenet hatását tovább súlyosbította, hogy a „vidék bankjaként” aposztrofált *takarékszövetkezeti szektor forrás kivonó funkciója felerősödött* a válság által érintett hanyatló ipari, illetve rurális térségek kistelepülésein (Gál 2003). A lakáshitelezés és a mezőgazdaság finanszírozása döntően nem rajtuk, hanem az OTP-n és a többi kereskedelmi bankon keresztül folyt.¹⁹

El kell tehát oszlatni azt a meggyökeresedett nézetet, miszerint a takarékszövetkezetek betöltik a „vidék bankja” szerepét. Valójában a takarékszövetkezetek inkább csak forrásgyűjtőként vannak jelen a falusi „pénzpiacon”, és forrásaik mintegy felét földrajzi működési területükön, azaz a vidéki térségeken kívül kamatoztatják (Illés 1993). Megállapíthatjuk tehát, hogy a takarékszövetkezetek forráskivonó szerepe, bár kisebb mértékű a kereskedelmi bankokéhoz viszonyítva, de meghatározó csatornája a vidéki megtakarítások elszívásának, illetve a helyi hitelhiány erősítésének.

A takarékszövetkezetek a kkv-szegmensben bizonyos fokú aktivitást mutattak az 1990-es években, ugyanakkor a kereskedelmi bankokénál kisebb szerepet kaptak a lakás- és az agrárhitelezésben. A takarékszövetkezetek aktivitása csupán az elmúlt évtizedben erősödött a kis- és középvállalkozók körében, de az egyes szövetkezetek között és területileg is jelentős aktivitásbeli különbség figyelhető meg e téren is. Elsősorban a városi fiókok aktivitása figyelhető meg, a kisvállalkozói kör nagyobb városi koncentrációja következtében.²⁰

18 A vidéki városokban az OTP részesedése 75–80, a postahivatalok 15–20, míg a takarékszövetkezetek alig 2–4%-os részesedéssel rendelkeztek. A falvakban ellenben a takarékszövetkezetek voltak az erősek (40–50%), mellettük a postahivatalok 40%-os részesedése jelentős.

19 Az elmúlt két évtizedben megfigyelhető, hogy a kereskedelmi bankok ugyan nem jelentek meg forrásgyűjtőként a kis jövedelemfelhalmozó-képességű településeken, ám a lakásfinanszírozási boom idején a kereskedelmi bankok hitelfolyósítása ezeket a településeket is érintette.

20 A takarékszövetkezetek másképp reagáltak a válságra, mint a bankrendszer. Ez erős betétgyűjtési pozíciójukkal, vidéki beágyazottságukkal magyarázható. A takarékszövetkezetek erősítették a vállalkozói ügyfélszegmensekben is a finanszírozási tevékenységüket. A vállalkozói hitelezésben 2008 végi 3%-os piaci részesedésüket mára 4,5%-ra növelték.

Az agrárszektor bankjai?

A másik sztereotip felfogás a hazai takarékszövetkezeti szektorról az agrárhitelezésben játszott kulcsszerepe. A vidéki bankrendszer kiépítésében sokan a vidék- és falufejlesztés, illetve a mezőgazdaság finanszírozásának intézményes megoldását látják. A vidéki lakosság széles köre számára elérhető községi, kisvárosi bankhálózat kialakítása, illetve a mezőgazdaság finanszírozása, egymással összefüggő, mégis két, alapvetően különböző feladat (Illés 1993). A takarékszövetkezeti hálózat – ellentétben a kereskedelmi bankok hálózatával – túlságosan szétaprózott, számuk a feltételekhez és a lehetőségekhez viszonyítva túl nagyoknak tekinthető. Az agrárfinanszírozás megoldására önmagukban a takarékszövetkezetek nem alkalmasak. A kereskedelmi banki szerepvállalás az agrárhitelezésben az elmúlt két évtizedben jóval felülmúlta a takarékszövetkezetekét, amelyeknek 4,1%-os agrárpiacon részesedésük volt az ezredfordulón (az OTSZ-integráció 11. helye). Ekkor a szövetkezetek 70%-a nem hitelezett az agráriumnak, mindössze 40 szövetkezet adta 1998-ban az agrárportfólió 80%-át (Kiss 2000).

A vidék kisvállalkozásainak, a mezőgazdaságnak a hitelezésére hivatott pénzügyi hálózat kialakítása megoldásra váró feladat. Az agrárhitelezés ma csak úgy folytatható, ha az egy szakosított pénzügyi intézmény és több más pénzügyi intézmény tevékenységének kisebb hányadát teszi ki.²¹ A mezőgazdaságnak már hitelező takarékszövetkezeti szektor a Takarékbankkal együtt alkalmas mezőgazdasági hitelportfóliója bővítésére kiterjedt fiókhálózatuk, erős vidéki ügyfélkapcsolatuk és felhasználható szabad forrásaik révén. Az agrárszektor hitelezésében a szövetkezeti hitelintézetek az ágazat fennálló hitelállományából 2012-ben 15%-ot mondhatnak magukénak. A legnagyobb agrárportfólióval továbbra is a kereskedelmi bankok, azok közül is kiemelkedően a K&H Bank rendelkezik.

Összefoglalás

A szövetkezetek eredendően mint lokális alapítású és kötődésű intézmények jöttek létre, működésükben eleve helyi és térségi érdekekből a helyi finanszírozás intézményeként jelentek meg. Ugyanakkor a globalizálódó világban e térségfinanszírozó funkcióját is csak nemzeti szinten erősebben integrált hálózati formában tudja ellátni, amelyben a közös szolgáltatási és intézményvédelmi funkciók a hatékonyságnövelést, a jövedelmezőség és a kockázatkezelés javítását szolgálják. Mind a lakossági, mind a vállalkozói ügyfelek, egyre korszerűbb termékeket és szolgáltatást várnak el a takarékoktól, és nemcsak helyben, hanem országos és nemzetközi kiszolgálást is igényelnek. Továbbá olyan technikai és humánpolitikai elvárásokat támaszt a bankszerű és a versenypiacon való működés a szövetkezetekkel szemben is, amelyek kielégítéséhez a helyi erőforrások nem elegendők. Ezért egyfelől fúziók révén növelik a szövetkezetek az üzleti erejüket, másfelől a szövetkezetek maguk is generálják az integrációt, amiben kulcsszerepet játszik az országos szinten szerveződő szövetkezeti ernyőbank, amely a lokális és a nemzeti érdekek, értékek együttes érvényesülését garantálja. A kiépülő nemzeti hálózat önálló jogi

²¹ Nyugat-Európában a szövetkezeti bankszervezetek az egyes országok bankaktíváinak 15–20%-át tartják a kezükben, ezekben az országokban a mezőgazdaság részaránya a GDP-n belül alig 5%. Hazánkban a takarékszövetkezeti szektor részaránya a bankrendszerben 5–6%, hasonló a mezőgazdaság GDP-ből való részesedéséhez.

személyiségű, de autonóm szolgáltató szervezetekből áll, amelyek tulajdonosai is a hálózat központi bankjának. Az integrált hálózatként való létezés egységes üzleti fellépést, szolidaritást és közös kockázatvállalást is jelent.

A takarékszövetkezetek decentralizáltsága hatalmas versenyelőnyt jelent a lokális bankpiacokon. A takarékszövetkezetek a vidéki sűrűbb fiókhálózatból, a lokalitásból, a tradíciókból és az integrációból adódó előnyöket még nem igazán használták ki. Ennek egyik oka az, hogy a szektor nagyfokú heterogenitása nem igazán teszi lehetővé a takarékszövetkezeti szektor egységes banküzemként való kezelését. A rosszabb teljesítménynek az az oka, hogy a takarékok csak az összegyűjtött források felét hitelezik ki helyben. Ez rövid távon erősíti a szervezetek stabilitását, ugyanakkor hosszabb távon rontja profittermelő képességüket, illetve gazdaságfejlesztő szerepüket, mivel a helyben gyűjtött forrásokat a bankközi, illetve az állampapírpiacon ki.

Nyugat-Európában a válság ellenére a szervezetek bankok teljesítménymutatói többszörösen meghaladják a bankszektor átlagát, és így a szektor a nemzeti bankrendszerek legstabilabb pillérévé vált. Ennek oka az erős tőkehelyzetben, a jövedelmezőségben és a hatékonyságban rejlik. Magyarországon mindhárom tényező tekintetében problémák vannak a szektorban. Ma a legfontosabb a takarékszövetkezetek tőkehelyzetének megerősítése, és ezzel hitelezési aktivitásuk javítása.

Miközben a banki hitelezési aktivitás visszaesett, a szervezetek 2011-ben több hitelt folyósítottak, mint 2010-ben, s mérlegfőösszegük is 6,3%-ra nőtt. A szektor egésze szerény nyereséget könyvelhetett el. Ugyanakkor a szektor az elaprózódás irányába mutat – amit három intézményvédelmi tömörülés és számos szabadúszó (semmilyen intézményvédelmi társuláshoz nem kötődő) szervezet működése is jelez –, jelentősen rontva az egységes integráció kialakításának lehetőségét, illetve növelve a szektor kockázatait. Ez utóbbit az intézményi csődök is jelzik. 2011 január végén Magyarországon 136 szervezet hitelinézet működött, amiből az Országos Takarékszövetkezeti Szövetséghez 108 intézet tartozott (79,4%). A maradékból 12 a Takarékszövetkezetek Érdekvédelmi Szövetségének, 7 a Buda-Cash befektetői csoporthoz tartozott, valamint 5 „szabadúszó” takarékszövetkezet és 4 hitelszövetkezet működött (OTSZ 2011). Ezt az elaprózódást fokozza, hogy az OTSZ-tagok közül is mindösszesen 23 tagszervezet vesz részt a Takarékpont szolgáltatási integrációban (Kiss 2011).

A szétaprózott takarékszövetkezeti hálózat méretgazdaságos és bankszerű működésének feltételeit a Takarékbank által koordinált takarékszövetkezeti-integráció, illetve a tőkeerő javítása teremtheti meg. A szolidaritási elv és a professzionálisan irányított hatékony hálózati integráció az együttes alapfeltétele a sikeresen működő nyugati szervezetek modelleknek is. A kevésbé fejlett magyarországi takarékszövetkezeti szektornak is ugyanezekre a kihívásokra kell választ találnia. A szektoron belül a hatékonyan és versenyképesen (bankszerűbben) működő, a gazdaság hitelezésében robosztusabb szerepet felvállaló országos integráció elmélyítése, valamint a szolidaritási elvre építő, bizalmon alapuló lokális tulajdonosi szervezetek autonómiája közötti optimális egyensúly megteremtése stratégiai feladat. A takarékszövetkezetek piaci pozíciójának, illetve hitelezési aktivitásának erősítése mindenképpen tőkehelyzetük megerősítésének a függvénye. Az állami közreműködéssel megvalósítandó, a csúcsbank bevonásával történő feltőkésítés azonban nem az egyes takarékszövetkezeteket kell, hogy megcélozza, hanem magát az integrációt, s a kialakítandó modernizációs modellt kell forráshoz juttatnia.

IRODALOM

- Alessandrini, P. – Presbítero, A. – Zazzaro, A.* (2009): Banks, Distances and Firms' Financing Constraints. *Review of Finance*, 13(2), 261–307. o.
- Alexopoulos, Y. – Goglio, S.* (2009): Financial Deregulation and Economic Distress: Is There a Future for Financial Co-operatives? Euricse Working Papers, 9.
- Berger, A. – Udell, G.* (1995): Universal Banking and the Future of Small Business Lending, Center for Financial Institutions. Working Papers, 95–17, Wharton School Center for Financial Institutions, University of Pennsylvania
- Burger Csaba* (2012): Membership Structure and Dividend Payout Policies at Hungarian Cooperative Banks. Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1977003
- CEPS (2010) Investigating Diversity in the Banking Sector in Europe. Centre for European Policy Studies, Brüsszel
- Dymski, G.* (2005): Financial globalization, social exclusion, and financial crisis. *International Review of Applied Economics*, 19(4), 439–457. o.
- EACB (2010a): European Co-operative banks and the financial turmoil – First Assessments. European Association of Co-operative Banks Research Paper
- Ferri, G. – Messori, M.* (2000): Bank-Firm Relationships and Allocative Efficiency in Northeastern and Central Italy and in the South. *Journal of Banking and Finance*, 6, 1067–1095. o.
- Fonteyne, W.* (2007): Cooperative Banks in Europe – Policy Issues. IMF Working Paper, 07/159.
- Gál Zoltán* (2000): A regionalizmus kihívásai: a magyarországi bankrendszer fejlődése és területi struktúrája. In: Horváth Gyula – Rechnitzer János (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón (Enyedi kötet). Pécs, 374–396. o.
- Gál Zoltán – Molnár Balázs – Nagy Erika* (2002): A termelői szolgáltatások szerepe a helyi és térségi gazdaság fejlődésében. *Tér és Társadalom*, 2., 113–128. o.
- Gál Zoltán* (2003): A vidék bankjai: a takarékszövetkezetek szerepvállalása és fejlesztési feladatai. In: Kovács Teréz (szerk.): A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. VI. Falukonferencia, MTA RKK–Magyar Regionális Tudományi Társaság, Pécs, 166–174. o.
- Gál Zoltán* (2005): The Development and the Polarized Spatian Structure of the Hungarian Banking System in a Transforming Economy. In: Barta Györgyi – G. Fekete Éva – Kukorelli-Szörényiné Irén – Tímár Judit (eds.): *Hungarian Spaces and Places: patterns of Transition*. Pécs, CRS, 197–219. o.
- Gál Zoltán* (2008): The Golden Age of Local Banking: The Hungarian Banking Network in the Early 20th Century (from Unit Banking to Branch Banking – A Financial Geographical View. Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1334081
- Gál Zoltán* (2010a): Pénzügyi piacok a globális térben: A válság szabdalta pénzügyi tér. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Gál Zoltán* (2010b): The Golden Age of Local Banking – The Hungarian Banking Network in the Early 20th Century. Gondolat Kiadó, Budapest
- Gál Zoltán* (2011): Bankhálózat. A takarékszövetkezeti hálózat: a helyi kötődésű banki struktúrák felértékelődése. In: Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképeiben. MTA Földrajz-tudományi Kutatóintézete, Budapest
- Gál Zoltán* (2012): A pénzügyi tér és a regionális tudomány frontvonalai – Lengyel Imre vitaindító tanulmányának apropóján. *Tér és Társadalom*, 1.
- Gál Zoltán – Burger Csaba* (2012): A vidék bankjai? A magyar takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása. (kézirat)
- Gärtner, S.* (2009): Balanced Structural Policy: German Savings Banks From A Regional Perspective. Brussels. ISSN 1782-396X
- Gazsó Ferenc – Laki László* (2004): Fiatalok az újkapitalizmusban. Napvilág Kiadó
- Guiso, L. – Sapienza, P. – Zingales, L.* (2004): Does Local Financial Development Matter? *Quarterly Journal of Economics*, 3, 929–969. o.
- Hakenes, H. – Schmidt, R. H. – Xie, R.* (2009): Regional Banks and Economic Development: Evidence from German Savings Banks. Available at: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1343048

- Hauswald, R. – Marquez, R. (2000):* Relationship Banking, Loan Specialization and Competition. Proceedings, Federal Reserve Bank of Chicago, issue May, 108–131. o.
- Illés Iván (1993):* Bankrendszer és regionális fejlődés. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Kiss Gy. Kálmán (1999):* Vidék bankja a városban? Fiókszintű elemzés. Vidék Bankja, 10.
- Kiss Gy. Kálmán (2000):* A takarékszövetkezetek helye és lehetőségei a hazai pénzügyi rendszerben. Bankszemle, 4–5.
- Kiss Gy. Kálmán (2004):* Integrált takarékszövetkezetek – Lemaradás vagy leszakadás? Bank és Tőzsde, 4., 7–9. o.
- Kiss Gy. Kálmán (2008):* Bankok és szövetkezetek. Takaréék, 3-4.
- Kiss Gy. Kálmán (2009):* A „vidék bankja” megteremtésének dilemmái Magyarországon. Hitelintézeti Szemle, 6., 496–515. o.
- Kiss Gy. Kálmán (2011):* Új korszak kezdődik a takarékvilágban? (kézirat)
- Lengyel Imre – Szekeres István (1990):* A lakossági betétek és hitelek alakulásának regionális sajátosságai 1970–1988 között. Bankszemle, 5., 9–20. o.
- MNB (2012):* Magyar Nemzeti Bank: Jelentés a pénzügyi stabilitásról, 2012. április
- Porteous, D. (1995):* The Geography of Finance. Aldershot, Avebury
- Sharpe, S. A. (1990):* Asymmetric Information, Bank Lending, and Implicit Contracts: A Stylized Model of Customer Relationships. Journal of Finance, 4., 1069–1087. o.
- Szelényi, I. – Eyal, G. – Townsley, E. (2000):* Making Capitalism Without Capitalists: The New Ruling Elites in Eastern Europe. London–New York
- Wyman, O. (2008):* Co-operative Bank: Customer Champion. Hozzáférés: 2011. május 10. Elérhető: http://www.oliverwyman.com/de/pdf-files/Oliver_Wyman_-_Co-operative_banking_sector_2008.pdf
- Zazzaro, A. (1997):* Regional banking System, Credit Allocation and Regional Economic Development. Economie Appliquée, 31., 51–74. o.

Kulcsszavak: takarékszövetkezetek, vidék bankjai, polarizált és duális bankrendszer, hitelintézeti hálózat, hitelezési aktivitás, hitel/betét mutató, forráselszívás.

Resume

Hungarian co-operative banks are living their renaissance. Their loan books did not only escape from Swiss-franc denominated lending but proved to be profitable despite the huge losses in the Hungarian banking sector as a whole. The paper examines the geographical directions of money transfers, which generate both the agglomeration and the dispersing effects in co-operative banking and describes the main factors of polarization, which characterized the evolution of the Hungarian banking sector in the last two decades. It investigates the impact of factors that influence the loan/deposit ratio and the spatial structure of branch network of co-operative banks. Preliminary spatial implications of their activities can be identified. The main question is whether the co-operative banks due to their stronger local embeddedness are able to perform the local and rural banking functions. Whereas, our publicly available balance sheet data show that their lending activities are much less active on local markets than on inter-bank market, which is a clear sign of pulling out local resources from the countryside.